

ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA PROGRAMI

TÜRKÇE A DERSİ UZUN TEZİ

“Toplumsal Gerçekliğin Yansıması”

Sözcük Sayısı: 4000

Kategori: 1

Araştırma Sorusu: Abdullah Ataççı'nın *Heder Ağacı* adlı romanında toplumsal gerçekliğin aktarılmasında odak figürlere yüklenen işlev nedir?

Mart 2024

İçindekiler

1. GİRİŞ	1
2. GELİŞME	4
2.1 ROMANIN TARİHSEL GERÇEKLİĞİ.....	4
2.1.1 Romanın Dış Gerçekliği	4
2.1.2 Romanın İç Gerçekliği	6
2.2 TOPLUMSAL GERÇEKLİĞİN AKTARILMASINDA KENAN FİĞÜRÜNÜN İŞLEVİ.....	8
2.2.1 Kenan Figürünün Güç ve Siyaset İzleklerini İç Gerçekliğe Yansıtış Biçimi	8
2.2.2 Kenan Figürünün Kadın İzleğini İç Gerçekliğe Yansıtış Biçimi	11
2.3 TOPLUMSAL GERÇEKLİĞİN AKTARILMASINDA HÜSEYİN FİĞÜRÜNÜN İŞLEVİ.....	14
2.3.1 Hüseyin Figürünün Güç ve Siyaset İzleklerini İç Gerçekliğe Yansıtış Biçimi .	14
2.3.2 Hüseyin Figürünün Kadın İzleğini İç Gerçekliğe Yansıtış Biçimi	17
3. SONUÇ	18
4. KAYNAKÇA	20

1. GİRİŞ

Bireyler doğdukları toplumun kültürel özelliklerinden etkilenerek kendi kimliklerini oluştururlar. Davranışlar, düşünce tarzları ve yaşam biçimi toplum çerçevesinde şekillenerek bireylerin faaliyetlerine yansır. Bu noktada düşüncelerin ve duyguların yansıtıldığı yazılı bir sanat disiplini olan edebiyat, bir sanat faaliyeti olduğu kadar toplumsal bir faaliyet olarak da nitelendirilmektedir. Edebiyatın hem toplumun bir ürünü hem de toplumu yönlendirecek, farkındalığa kavuşturacak bir güce sahip olması edebiyat eserlerinin toplum tarihi bakımından önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Eserler, yazıldığı dönem ve belli başlı sorunsallar çevresinde oluşturulmuş bir takım akım ve ideolojiler bağlamında biçimlendirilerek toplumun sosyokültürel, sosyoekonomik ve siyasi durumlarını ele almaktadırlar. Bu akım ve ideolojiler de birbirlerini etkilemekte, daha farklı bakış açıları ortaya çıkarmaktadır. Edebiyatın toplumsal bir faaliyet olduğunu destekleyen akımlardan bir tanesi de toplumcu gerçekçilik akımıdır. Bu akım, gerçekçilik, eleştirel gerçekçilik, modern gerçekçilik ve Marksist akımların devamı niteliğinde ortaya çıkmış ideoloji temelli bir akımdır (Kaçıroğlu,2016). Birçok yazarın benimsediği toplumcu gerçekçilik anlayışı, derin anlamlara dayandırılarak toplumun aksayan yanlarını eleştirmek için yapılandırılmıştır.

Abdullah Ataççı, yazdığı roman ve hikâyelerde toplumcu gerçekçi anlayışı kullanarak hem toplumun farklı kesimlerinin yaşayış biçimlerine değinmekte, hem de bu çerçevede kendini gösteren bazı kalıplaşmış normları eleştirmektedir. 1973'te Elazığ'da doğan Ataççı'nın, lisans eğitimine kadar olan süreci burada geçirmiş olması eserlerindeki doğu kültürüne bağlı gelişen kırsal-kent çatışmasına zemin hazırlamaktadır.

Yapılan bu çalışmaya konu edinilen Abdullah Ataşçı'nın *Heder Ağacı* (2022) adlı son romanı, doğu ve batı kültürlerinin bir arada yer aldığı toplumcu gerçekçi bir bakış açısıyla yansıtılan Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerini bir araç olarak kullanarak tarihsel gerçekçilik boyutunda değerlendirmektedir. Romanın 2022 yılında yayımlanmış olması ve üzerine yapılmış herhangi bir çalışma bulunmaması da bu konunun seçimini etkileyen faktörler arasında bulunmaktadır. Romanda bir aşiretin iki çocuğu olarak kurgulanan, farklı uzamlarda yaşayan ve farklı eğitim seviyelerine sahip Kenan ve Hüseyin figürleri üzerinden dış gerçeklik iç gerçekliğe aktarılmaktadır. Abdullah Ataşçı'nın *Gazete Duvar'a* (2022) verdiği röportajında değindiği üzere toplumsal gerçekliğin toplumsal kırılmalar ve figürlerin içindeki büyük çatışmalarla, kent-kırsal tezatlığının beraberinde getirdiği güç, siyaset ve kadın izlekleriyle yansıtıldığı roman, odak figürlere yüklenen dış gerçekliğin iç gerçekliğe yansıtımı işleviyle biçimlendirilmektedir.

Abdullah Ataşçı kaleme aldığı bu romanda, odak figürleri ve yaşantılarını ayrıntılı bir şekilde kurgulayarak sosyokültürel ve siyasi yapıyı eleştirmiştir. Osmanlı'nın son dönemini anlatan bu romanın siyasi düzlemi ele alış biçimi, romanın yazımı sırasında etkilenilen ve Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı ile ortaya çıkan toplumcu gerçekçilik anlayışın toplumsal yozlaşmaları yansıtması bakımından önemli bir rol oynamaktadır.

Roman odak figürler üzerinden yapılandırılırken, üçüncü tekil şahıs anlatıcıya ve geriye dönüş tekniğine çokça yer verildiği gözlemlenmektedir. Üçüncü tekil şahıs anlatıcıyla hâkim, tanrı bakış açısı oluşturulmakta, odak figürlerin iç ve dış dünyasına ait betimlemelerin daha gerçekçi bir şekilde yapılmasına olanak sağlanmaktadır. Geriye dönüş tekniğinin kullanılmasıyla da geçmişe yönelik çıkarımlarda bulunulabilmektedir.

Bu doğrultuda, geçmiş ve gelecek arasındaki tezatlıkla, dönem özelliklerinin toplum üzerindeki etkisini yansıtan bir ilişki kurulmaktadır. Kurulan ilişkide yazar tarafından yapılandırılan karakterlerin iç monolog ve çözümlenmeleri de büyük rol oynamaktadır. Karakterlerin iç dünyaları ayrıntılı ve nedensellik bağlamı üzerine kurulmuş bir olay örgüsü üzerinden yaratılarak karakter çözümlemesinin yanı sıra toplum normlarının eleştirisi yapılmaktadır. Yapılan eleştiriler daha önce de belirtildiği üzere modern döneme yansıyan toplumcu gerçekçilik anlayışının izlerini taşımakta, yazar Cumhuriyet Dönemi toplumcu gerçekçi yazarlarından olan Orhan Kemal, Sabahattin Ali gibi isimlerden etkilenmektedir.

Bu çalışmada odak figürlerin tarihsel boyutu yansıttığındaki işlevinin irdelenmesi için toplumsal gerçekliğin aktarımında esinlenen toplumcu gerçekçi anlayış kullanılmaktadır. Toplumcu gerçekçilik anlayışıyla tarihsel akışın toplum üzerindeki etkisinin objektif bir bakış açısıyla okuyucuya aktarılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda güç, siyaset ve kadın izleklerinden yararlanılarak Kenan ve Hüseyin figürleri üzerinden dış gerçeklik iç gerçekliğe aktarılmaktadır.

Odak figürlerin konuyu aktarmadaki işlevinin değerlendirildiği bu çalışmada, *Kenan* figürü ile Osmanlı Devleti'nin kırsal kesimler üzerinde yarattığı hiyerarşi düzeninin topluma yansıması biçimine; Hüseyin figürüyle ise dönemin başkentinde, İstanbul'da, siyasi unsurların toplumun gruplaşmasındaki etkisine ve devlet kurumlarının içerisindeki yozlaşmış, güce dayalı yönetimin yalnızca batıda değil doğuda da kendisini gösteriş şekline değinilmekte, kırsal-kent çatışması tarihsel gerçeklik boyutunda yansıtılmaktadır. Bu kapsamda, Abdullah Ataşçı toplumu tüm gerçekliğiyle romanına aktarmış, toplumcu gerçekçilik anlayışıyla toplum kimliğine zarar veren sorunsalların eleştirisini yapmıştır.

2. GELİŞME

2.1 ROMANIN TARİHSEL GERÇEKLİĞİ

2.1.1 Romanın Dış Gerçekliği

Edebiyatta gerçeklik yapının dış gerçekliği ve iç gerçekliği olarak iki başlık altında incelenmektedir. Dış gerçeklik yapıtlara konu edinilen veya etkilenilen dönemlerin sosyal, ekonomik ve siyasi atmosferi çerçevesinde gelişen edebi bir düzlemi nitelendirmektedir. Abdullah Ataç'ın *Heder Ağacı* adlı romanında da Osmanlı Devleti'nin son dönemi konu edilmiş, toplumsal dış gerçeklik eleştirel bir tabanda ele alınmıştır. Bu kapsamda eleştirilen yapının geçmiş ve günümüz arasındaki bağlantısının kurulabilmesi için tarihsel arka plana ihtiyaç duyulmaktadır. 19. yüzyılda tahta geçen II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine şahitlik etmiş bir padişaktır. Osmanlı Devleti kuruluşundan bu yana çok uluslu yapıya sahip bir devlet olarak nitelendirilmiş ancak bu durum ilerleyen dönemlerde Osmanlı'nın aleyhine yaşanan gelişimlerle sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin son düzlüğüne geldiğinde Abdülhamid tarafından yapılan batılı reformlarla modernleşme çabası içerisine girilmiş, milliyetçi gayrimüslim isyanlarının yönetime ve topluma yansımalarının oluşturduğu kargaşa sonucunda bu reformlar etkinliğini yitirmiştir. 20. Yüzyılda ise ülkenin durumunu düzeltme amaçlı planlanan dış politikaların sağlam bir temele oturtulamaması ve başarısız olması toplum dinamiğini bozan iç sorunları arttırmıştır(Çetinsaya,2016). Devlet yönetiminin kendi içerisinde yozlaşması mutlak rejimin sorunları çözme üzerinde aktif rol oynayamamasına

sebepl olmuştur. Buna ek olarak, aşiret ve sınır bölgelerindeki hareketlenme, doğu toplununun bütünlüğünü bozmuştur. Bu bozukluk beraberinde mutlak rejimin doğu vilayetlerinin tam anlamıyla bir düzen içine oturularak yönetilemediğini göstermiş, halkın rejime karşı memnuniyetsizliğini isyanlarıyla ifade etmesine yol açmıştır. İsyaml yalnızca doğunun otoriter bir tutumla yönetilememesinden değil, Osmanlı Devleti'nin giderek kötüleşen ekonomisi, işgallerin artması, aşiretlerin baskısı, aşiretler arası kan davaları ve bunlar gibi toplumu sosyokültürel ve sosyoekonomik bağlamda yıpratıcı çeşitli olaylar yüzünden çıkmıştır. Siyasi düzlemde ise askerlerin iş gücüyle orantısız dağıtılan maaşları, askerlerin ayaklanarak mutlak rejime karşı bir tepki oluşturmalarına zemin hazırlamıştır. Bu duruma, asker ve gayrimüslim isyanlarının bastırılmasının ardından Avrupalı Devletleri'nin çıkarıcı tepkisi de eklenince, zaten "hasta adam olarak" nitelendirilen Osmanlı'nın yönetiminde dış güçlerin aktif bir şekilde yer almasıyla neticelendirilmiştir. Yozlaşmış bürokrasiyle ulema ve paşalar başlarına buyruk hareket ederek kendilerini yüceltmış, halk üzerinde ağır baskılar kurmuşlardır. Toplumun birçok açıdan böylesine yıpratılması ve devletin dışa bağımlı hâle gelmesi 1. Dünya Savaşına giden sürece bir kapı aralamıştır. Bu dönemde yaşananlar, dönem edebiyatına yansımakla beraber gelecek kuşakların edebiyat eserlerine de konu edilmiştir. Yapılan çalışmada kullanılan Abdullah Ataççı'nın *Heder Ağacı* adlı romanında da II. Abdülhamid döneminin özellikleri odak figürler çerçevesinde kurgulanan uzamlarla okuyucuya aktarılmış, bugünün dünyasıyla ilişki kurma hedeflenmiştir.

2.1.2 Romanın İç Gerçekliği

İç gerçeklik, bir diğer adıyla kurmaca gerçeklik yazarın eserinde kurguladığı uzam, olay örgüsü ve karakterler çevresinde gelişen atmosferdir. Abdullah Ataçcı'nın *Heder Ağacı* (2022) adlı romanında iç gerçeklik, toplumsal gerçekliğin aktarılması çerçevesinde odak figürler üzerinden kurgulanmaktadır. Bu bağlamda, romanın dış gerçekliğinin dönem özellikleri ve toplum yapısını yansıtması için iç gerçekliğe aktarıldığı gözlemlenmektedir. 20. yüzyıl Osmanlı'sını ele alan eser, doğu ve batı kültürlerine odak figürlerin yaşamıyla değinerek toplumsal gerçekliğin aktarılmasında düşünsel tabanın oluşturulmasını sağlamaktadır. Kullanılan geriye dönüş tekniği ile mevcut toplum yapısının gerekçelendirmeleri yapılmakta; figürler yaşadıkları atmosfer düzleminde karakterize edilmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere 20. yüzyılda Osmanlı Devleti "hasta adam" olarak nitelendirilmekte, bürokrasideki yozlaşmalar görülmektedir. Bu durum romana aşiret ve saltanat izlekleri kullanılarak yansıtılmaktadır. Doğu bölgelerindeki aşiretlerin bir güç yarışı içerisinde olması halkı zorlamakta, başta aşiretlere karşı olmak üzere kapalı bir anlatımla hiyerarşiye karşı isyan çetelerinin oluşturulmasına neden olmaktadır. Yapıtta Kenan Ağa figürü üzerinden aktarılan aşiret izleği, aşiretlerin iç dinamiği ve isyan çeteleriyle olan çatışması açısından değerlendirilmekte; ağalık makamını yücelten "onun namını duyduğunda karşısında saygıyla eğilmiş" gibi keskin ifadelerle okuyucuya sunulmaktadır. "(...) biri elini öperken gözlerini gözlerine sabitleyip şefaath dileyeyeceği kadar kutsal bir makama çıkardı onu, biri heyecanla kaftanına yüzünü sürdü; biri sadece izledi, hiçbir şey demeden lal olmuş gibi karşısında saatlerce sustu, ağzından çıkacak sözlere ilahi bir emir bekliyormuş gibi dikkat kesildi." (Ataçcı,2022,s.53) Ağalıkla dini bir mevkide ilişki kurularak yapılan benzetmede doğu

kültürünün toplumsal bakış açısına değinilmekte, sıralı cümlelerle dil kullanımı bakımından ön plana çıkartılan halk tasvirlerine dikkat çekilmektedir. Toplumsal gerçekliğin aktarılmasında yaratım evrenindeki doğu kültürü atmosferi, toplumsal bozuklukların yüceltilen ağalık ve aşiret kavramları üzerinden işlenmesi ile bugünün dünyasıyla bir ilişki kurulmasına kapı aralamaktadır.

Doğu uzamının toplumsal betimlemesi Kenan figürü üzerinden yapılırken, batının toplumsal gerçekliği de Hüseyin figürü aracılığıyla işlenmektedir. “Hüseyin meşrutiyetin ilanından on gün önce, 13 Temmuz günü iki subayla birlikte salıverildi.”(s.261). Demokratikleşme hareketlerinin toplum yapısında kendisini gizli örgütler üzerinden göstermeye başladığı bu dönem tarihsel akış bozulmadan ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Son dönemlerde, padişahın yönetimine karşı hoşnutsuzluk artmış, gerek yönetim birimleri arasında gerekse de entelektüel kesim bünyesinde çeşitli gizli örgütler kurulmaya başlanmıştır. Yapıta Hüseyin figürüyle aktarılan bu tarihsel gerçeklikle, toplumun düşünce yapısındaki dönüşüme vurgu yapılmaktadır. “Bu tam bir delilik değil de nedir? Tarihin çöplüğü bunlar gibi insanlarla doludur. Ne yazık ki büyük halk kitlesi tarafından desteklenen bu deliler, onlara en büyük zararı verdiklerinde iş işten geçmiş oluyor.” (s.122). Düşünce yapısındaki bu dönüşüm saltanat rejiminin eleştirisinin yapıldığı analitik diyaloglar aracılığıyla romana yansıtılmaktadır.

Kenan ve Hüseyin figürlerinin doğu ve batının temsilini üstlendiği yapıda, düşünce çatışmalarının yansıtıldığı iç dünyaları yapılandırılırken farklı figürlerden de yararlanılmaktadır. Zülküf Ağa, Kenan Ağa'nın annesi, Delal, Hüseyin'in arkadaşları ve Melahat karakterlerinin odak figürlerin düşünce dünyası ve davranışları üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Alt başlıklarda değinilen bu figürlerle, bireylerin toplum

çerçevesinde şekillenen davranışlarının ideolojik bir tabanda anlamlandırılması sağlanmakta; dış gerçeklikteki baba, anne ve kadın figürlerinin sınıflı yapıdaki konumuna da dikkat çekilmektedir.

Odak figürlerin yaşamı çevresinde yansıtılan toplum yapısı dış gerçekliğin izlerini taşıyarak birçok izlek doğrultusunda kurgulanmaktadır. Bu kapsamda, yazarın kullandığı yazınsal seçimler, betimlemesi yapılan ve roman boyunca eleştirilen çeşitli açılardan yozlaşmış düzenin yansıtılmasına katkı sağlamaktadır.

2.2 TOPLUMSAL GERÇEKLİĞİN AKTARILMASINDA KENAN FİĞÜRÜNÜN İŞLEVİ

2.2.1 Kenan Figürünün Güç ve Siyaset İzleklerini İç Gerçekliğe Yansıtış Biçimi

Abdullah Ataççı'nın *Heder Ağacı* adlı romanında kurgulanan odak figürler aracılığıyla toplumsal gerçekliğin aktarımında dönem eleştirisi yapılmaktadır. Odak figürler kurgulanırken bireysel kimlik anlayışından çıkılarak toplumsal bir kimlik biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Doğu ve batı kültürlerinin iki farklı karakter üzerinden sentezi yapılan bu romanda topluma ve dönemin siyasi yapısına yönelik bir eleştiri söz konusudur. Bu noktada doğu kültürünün yansıtımında Kenan figürü kullanılmıştır. Kenan figürüne kazandırılan kimlikle doğu uzamının dönemin şartları altındaki toplum yapısına bir mercek tutulmaktadır. Aşiret reisi olarak kimliklendirilen Kenan figürü, toplumda baba figürünün gölgesi altında kalmış, benliğini kazanmaya çalışan ve geleneklerin esiri olmuş bir kesimin temsili niteliğindedir. Bu karakter doğu kültüründeki aşiret izleği ve

aşiretçiliğin arkasında bıraktığı bireylerin eleştirisini yapmak amaçlı bir araç olarak kullanılmıştır. Baba figürü özgün bir kimlik ediniminde çok önemli bir faktör olarak görülse de aynı zamanda toplum üzerinde de sahiplenici ve koruyucu görevini üstlenen bir figür algısı yaratmaktadır. Bu bağlamda, Kenan figürünün babası, Zülküf Ağa hem birey hem de toplum kimliğinde etkin rol oynayan bir figür olarak yapılandırılmıştır. Kenan, babasına benzemek istemeyen, güç ve otoritenin yaşamın temel gayesi olduğu bir atmosferde büyümüş bir karakterdir. Batıya kıyasla sosyokültürel şartların daha zayıf olmasından kaynaklı güce dayalı bir sınıf sistemi sürdürülen doğu kültürü, “Ağa’nın bu sabah tersinden kalktığını düşündü üçü de. Yoksa değil onlarla konuşmak, mecbur kalmadıkça selam dahi vermezdi.” (s.73) ifadesiyle yapıta aktarılmakta; güç izleğini ağa ve halk arasında geçen bir diyalogla nitelendirmektedir. Korkudan beslenen güç kavramı, Kenan figürünün babasına dönüşmeme isteği aracılığıyla romana aktarılmakta; iç monologlar ve çözümlenmelerle pekiştirilmektedir. “Babası ya da dedesi gibi toprak peşine düşmeyecekti bu yüzden.” (s.44). Maddiyatın güçle ilişkilendirildiği toplum yapısında Kenan figürü ile geleneklerden kaçma, alışıla gelmişin dışında kalma vurgulanmaktadır. Doğu kültüründeki bu sınıflandırma toplumsal gerçekliğin aktarılmasıyla eleştirilmektedir.

Kenan Ağa figürünün geriye dönüş tekniğiyle geçmişe yönelik kimliklendirilmesi dış gerçekliğin iç gerçekliğe aktarılmasına tarihsel bir taban hazırlamaktadır. Aşiret kavramı ve güç kavramının bağdaştırılması şiddet izleğini de beraberinde getirmektedir. Zülküf Ağa figürü üzerinden aşiretler tarafından toprak güvenliğini sağlama faaliyetinin aslında toprak genişletme amaçlı çeşitli köylere sebepsizce baskın yapılması konusuna değinilmektedir. Kenan karakterinin babası öldükten sonra “ağalık” makamını

devralması sonucu toplum yapısındaki bu güç unsuruna farklı bir bakış açısı getirilmektedir. Kenan figürü aşiret kavramının beraberinde getirdiği şiddet ve güç izleklerinin farkında olan bir figür olarak kurgulanmıştır. “Derin derin nefes aldı, biraz sakinleşince mahcuplaştı birdenbire. Söylediği yalanlara kendini de inandırmaya çalışıyormuş gibi hissediyordu. Yine de babasından öğrendiği bir şey varsa o da ailenin korunması gereken en kutsal birlik olduğuydu.” (s.75) Ne olursa olsun baba figürüne toz kondurmayan Kenan Ağa karakteri, kendi içerisinde bir çatışma yaşamaktadır. Dışarıya karşı babasını bu denli koruması ve yaptıklarının her birinin birer stratejik hamle olduğunu belirtmesine karşın kendi içerisinde bunların yalan olduğunu düşünmesi ortaya bireysel bir tezatlık çıkarmaktadır. Bu tezatlık kurgulanırken ağalık makamı ile toplum arasında güce dayalı bir köprü olduğuna değinilmektedir. Toplumsal gerçekliğin devreye girdiği bu noktada dış gerçeklikteki aşiret izleğinin batıya kadar uzanarak toplama yozlaştırmasına ışık tutulmaktadır.

Eleştirisi yapılan doğu kültürü, Kenan figürünün odağa yerleştirilerek toplumsal kimliği yansıtırma yönelik içsel çözümlemesiyle romanda kendini göstermektedir. Kenan figürünün kimliğinde baba figüründen kaynaklı güç algısı altında ölüm kavramına da değinilmektedir. Ölüm ve güç arasında doğrusal bir bağlantı olmasa da dolaylı yoldan bir ilişkilendirme yapılmaktadır. Romanın adı olan “heder ağacı” ölümün habercisi olarak tanımlanmış bir simgedir. Bu doğrultuda ölüm izleği romanın geneline hâkim kasvetli yapıyı ve dramatik olay örgüsünü yansıtır niteliktedir. Yapıttaki ölüm izleği çoklu karakterler üzerinden işlenmiş olsa da çoğunlukla Kenan figürü ve çevresinde görülmektedir. Kenan Ağa figürünün anlatımı sırasında geriye dönüşle Zülküf Ağa’nın trajik ölümüne yapılan yolculuk, güç kavramının ölüm karşısında boynunun bükülmesi

benzetmesinin yapılmasına olanak sağlamaktadır. “Koskoca Ağa, ağalığının büyüklüğünü göstereceği ya da hiç olmazsa büyüklüğünün kırıntılarını anlatabileceği kimseyi bulamayınca böyle zavallaşıyordu demek.” (s.55). Ölüme yaklaşan Zülküf Ağa figürünün gücünü yitirmesiyle “zavallı” olarak nitelendirilmesi Kenan figürünün babasına benzemek istememesinin altında yatan sebepler arasında yer almaktadır. “Korkuyordu, çünkü ölüm vardı.” (s.57). Zülküf Ağa’nın yalnızca bireysel güce değil toplumdaki koruyucu olarak adlandırılan zehirli gücü de üstlenmesi ölüm karşısında korkmasına engel olamayacak şekilde kurgulanarak toplumsal gerçekliğin aktarılmasıyla gücün fiziki olmadan düşünsel bir altyapıda da ölümü getirdiğine eleştirel bir bakış açısı getirmektedir. Ölümle güç arasındaki bu bağlantı, Kenan figürünün yaşamında yalnızca babasıyla değil annesi ile de gözler önüne serilmiştir. Annesinin ölümünü aynı babası gibi önceden hissetmesi ve bu süreçte “Kengal” sözcüğüne vurgu yapması yapıttaki ölüm kavramının güç izleğiyle Kenan figürüne yansımaları olarak kurgulanmıştır. Romanda laytmotif olarak kullanılan “Kengal” doğu kültüründe ölümü simgelemektedir. Ölüm ve güç kavramlarının birbirlerinin özünde korkuya dayalı olduğunu yansıtan batıl inançlar doğu toplumunda eleştirisi yapılan geleneklerden olup dönem siyasetini etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır.

2.2.2 Kenan Figürünün Kadın İzleğini İç Gerçekliğe Yansıtış Biçimi

Kenan figürüyle doğu toplumunun eleştirisi yapılan yanlarından bir tanesi de kadın izleğinin romana konu edinilen dönemin koşulları, göz önünde bulundurularak iç gerçekliğe yansıtılmasıdır. Doğru toplumlarında kadın ikinci sınıf vatandaş olarak

görülen, değersizleştirilerek metalaştırılan bir figürdür. Doğuda birden fazla evlilik yapmanın eril bireyler için herhangi bir sakıncası olmaması, üstelik bu durumun normalleştirilmesi tarihsel akıştaki ataerkil toplum yapısının en çok görüldüğü doğu kültürünü romana toplumsal gerçeklikle aktarmaktadır. Kenan Ağa figürüne yüklenen işlevle aşk teması üzerinden evlilik ve kadın izlekleri irdelenmektedir. Bu izleği yansıtan tek figür Kenan olmasa da, kurgulanan olay örgüsünde konuya can alıcı bir son getiren karakterin Kenan olması doğudaki kadın figürünün biçimlendirilmesinde etken rol oynamaktadır. Bu izleğin yansıtımı sırasında Kenan figürünün âşık olduğu Delal karakterinden yararlanılmaktadır. Kenan evli olmasına rağmen Delal figürüne duyduğu ilgiyle doğu kültüründeki “çok eşlilik” sorunsalına dikkat çekmek amaçlı kurgulanmış bir figürdür. “Delal’in yüzü canlandı önünde, içini bir sevinç kapladı, çok geçmeden de o sevincin yerini hüznün aldı. Ona sorsalardı dünyada ne ağalığı isterdi ne gücü ne parayı ne de malı... Tek dileği Delal’di.”(s.101). Kenan Ağa figürünün Delal’e karşı duyduğu bu arzu, yaptığı evliliğini, ağalık makamını dahi unutmak istemesine bir tek gönlünün sesini duymak istemesine neden olmaktadır. Delal figürü üzerinden yapılan iç çözümlemelerde, Kenan Ağa figürünün sorgulayıcı bir tabanda duygularının aktarıldığı gözlemlenmektedir. Alıntılanan ifadede kullanılan üç noktayla aktarılan duygular derinleştirilerek, daha tinsel bir çözümlemeye olanak sağlanmaktadır. Kenan figürünün karısı olmasına rağmen Delal’le evlenmek, ona sahip olmak istemesi doğu kültüründe sıkça karşılaşılan bir durumu iç gerçeklikte işlemektedir. Kenan’ın bu isteği karısına duygusuz ve otoriter bir şekilde söylemesi ise yine kadının eril hâkimiyet karşısında sessiz kalmasına eleştiri yapmak için kurgulanmıştır. “Onun canını acıtmak istermiş gibi, “Bir iki hafta içinde konağa gelin gelecek. Hizmetkârlara söyle de yanımızdaki odayı hazırlasınlar!” dedi. Karısı şaşırıp kaldı.”(s.105). Bu söylemle beraber kadının

değersizleştirilerek toplumda hor görülmesine neden olan “çok eşlilik” kavramına Kenan Ağa figürü aracılığıyla ses getirilmektedir. Çok eşliliğin normalleştirilmesi kadınların duygularının hiçe sayılarak nesneleştirilmesi, doğu kültürünü toplumsal gerçeklik çerçevesinde eleştirmektedir. Tırnak ve ünlem işaretlerinin kullanımı Kenan figüründeki alaycı yapıya vurgu yaparak, toplumda kadına karşı tutumu yansıtmaktadır. Evlilik kurumunun suiistimal edilmesi, temelinde kadın figürünün toplumun en küçük biriminde bile yok sayılmasından kaynaklı olarak ortaya çıkmış bir sorunsal olup yapıya aktarılmaktadır.

Kurgusal düzlemde Kenan figürünün işlevsel olarak odağa konumlandırıldığı romanda, bu figürün ölümünün de Delal üzerinden olması yapılan eleştiriye bir nokta koyarak farklı bir soluk getirmektedir. “Bir çırpıda yüzündeki poşuyu çekip aldı. Gözlerine inanamadı... Delal’di bu.”(s.302). Delal’in Kenan’ı öldürme girişiminin ardından, Kenan figürünün yaşamının aşk izleğiyle son bulması yapıttaki kadın figürüne dikkat çekmektedir ancak Kenan’ı öldürenin Delal olmaması kadın figürünün zayıflığını belirterek yine ataerkil düzende gücün eril bireylerde olduğu çatışmasına kapı aralamaktadır. Delal figürünün anlatımı sırasında kullanılan noktalama işaretleri duygu yüklü söylemlerin altının çizilerek bireyin aşk için gözünü ne kadar karartabileceğine vurgu yapmaktadır. Kadın, evlilik, güç, ölüm gibi birçok sorunsalın egemen olduğu doğu kültürü, Kenan odak figürü kullanılarak sosyokültürel bağlamda eleştirilmekte, toplumsal gerçekliğin aktarılması, ışığında irdelenmektedir.

2.3 TOPLUMSAL GERÇEKLİĞİN AKTARILMASINDA HÜSEYİN FİGÜRÜNÜN İŞLEVİ

2.3.1 Hüseyin Figürünün Güç ve Siyaset İzleklerini İç Gerçekliğe Yansıtış Biçimi

Romanın geneline hâkim doğu-batı uzamları, eleştirel bir düzlemde işlenerek toplumun aksayan yanlarına dikkat çekilmektedir. Kenan ve Hüseyin figürlerinin kardeşlik bağıyla doğu-batı arasındaki ilişki dinamik tutularak toplumsal gerçeklik ışığında bir dönem eleştirisi yapılmaktadır. Hüseyin figürü, Kenan figürünün aksine batının “aydınlık” olarak nitelendirilen dünyasının gerçek yüzünü ortaya çıkarmak için kurgulanmıştır. Hüseyin figürüne yüklenen işlev, dış gerçeklikteki siyasi ortamı iç gerçekliğe bireysel kimliklendirme ve iç çözümlemeler aracılığıyla aktarmaktadır. Hüseyin figürünün aşiretin küçük ancak gelecek vadeden, parlak oğlu olması, figürün sırtına daha küçük yaşta büyük yükler bindirilmesine neden olmuştur. Otoriter ve baskıcı bir tutuma sahip babasının isteği üzerine “Aşiret Mektebi”ne giden Hüseyin figürü ile İstanbul, batı, uzamıyla ilk defa siyasi bir gayede tanışarak romanda anlatılacak olan siyasi dış gerçekliğin temelleri atılmaktadır.

Kullanılan sıfatlar ile Hüseyin figürü betimlenerek figürün geleceği hakkında ön izlenim oluşturulmaktadır. “Yürekli, güçlü, zeki bir delikanlıydı Hüseyin; zekâsını kendisinden aldığı, üstüne üstlük son derece terbiyeli olduğunu birkaç kez yineledi. Onu İstanbul’a, Aşiret Mektebi’ne, buyurdıkları gibi göndermek istediğini söyledi.” (s.41). Otoriter baba figürünün izleri Kenan figüründe babaya benzememe algısı üzerine kurulmuş olsa da Hüseyin figüründe doğuyu ve geçmişi hayatından silme isteğiyle açığa çıkmaktadır. “Yarını var eden her bir günün geçmiş denilen o zindandan daha büyük

olduğuna inanıyordu.” (s.48) Geçmiş ile zindan arasındaki benzetme ile Hüseyin figürünün kendi geçmişine karşı olan tepkisine vurgu yapılmakta; bu doğrultuda içsel zmlenin yapılarak siyaset izleğine nedensellik bağlamında bir zemin hazırlanmaktadır. Bu figürün geçmişine karşı olan kini ve öfkesi batı uzamına duyduğu sevgi ile bastırılmaktadır.

Aşiret Mektebi’nden mezun olduktan sonra “Mekteb-i Harbiye” de eğitimini devam ettiren Hüseyin, küçüklüğünden bu yana padişah ve saltanatın her daim başat g olduğuna inanan bir figür olarak yaratılmıştır. Hüseyin’in “padişahın gözü kulağı” olma vazifesi ile saray dışındaki yaşananları saraya ileteneği bir işte çalışması, onu onurlandırarak padişaha bağlayan bir başka unsur görevini görmektedir. Figürün padişaha ve saltanata olan bağlılığı daha sonrasında sınanarak mutlak rejimin gerçek yüzü ile karşı karşıya bırakılmaktadır. Kurgulanan olay örgüsünde dış gerçeklikte Osmanlı İmparatorluğu’ndaki siyasi yozlaşmalara eleştirel bir bakış getirilmektedir. “Uzun szn kısıası arkadaşlar, Padişah da böyle biridir... Yani delidir ama deli olduğunu bilmeyen bir akıllı sanmaktadır kendini.” (s.120). Hüseyin figürü üzerinden yapılan eleştiride dönemin siyasi durumuna bir başkaldırı söz konusu olmakla beraber, rejime karşı hoşnutsuzluğun halka yansıması toplumsal gerçeklikle tarihsel akış doğrultusunda kurgulanan romana bir mercek tutmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerde aldığı kararlardan kaynaklı ticaretin gayrimüslimlerin kontrolü altına geçmesi de i gerçeklikte kendini gösteren siyasi altyapılı sosyoekonomik bir sorunsalı yansıtmakta, romana figürler arasındaki gündelik konuşma dilinde kullanılan ifadelerle aktarılmaktadır. “Buna kani olunca ticaretin zahmetinden söz ettiler, özellikle gayrimüslimler arasından bir yer edinmenin deve hendek atlatmaktan bile g olduğunu söylediler.” (s.117). Yapıtta daha

çok diyaloglar yardımıyla aktarılan dış gerçeklik, kullanılan ifadelerle dönemin koşullarını batı uzamındaki “gerçeklik” ile yüzleştirilmektedir.

Hüseyin figürüne biçilen saltanatçı kimlik, çevre faktörü ile bir kırılma noktasına uğratılarak dönüştürülmektedir. Bu dönüşümle beraber Hüseyin figürüne farkındalıklı bir yapı kazandırılmakta, tam bu noktada toplumsal gerçekliği imgelenmektedir. Saltanatın göz boyayıcı yalanlarına inanmayan kesimin temsili haline evrilen Hüseyin figürünün düşünce dünyasıyla içsel bir eleştiri yapılmaktadır. “Sonra olup bitenlerin aslında gerçeğin katbekat bozulmuş hali olduğunu belki de hakikat denilen şeyin artık bir değerinin kalmadığını, İzzet Paşa’nın da herkes gibi yalanlar üzerine kurulu düzenin esiri olduğunu düşündü.” (s.183). Körü körüne inandığı saltanatın “gerçek” yüzüyle karşılaştırılan Hüseyin figürüyle yalnızca bireysel uyanışı değil toplumsal uyanış süreci de eleştirel ve dramatik bir bünyede irdelenmektedir.

Batının aydınlığının yalnızca yansıtıcı bir yansımadan ibaret olduğu kanısına vardırılan Hüseyin figürü, romandaki toplumsal gerçekliğin açıkça ele alındığı bir odağa yerleştirilerek keskin ve betimleyici içsel yargı ifadeleri ile okuyucuya sunulmaktadır. “Bir zamanalar ona ışıltılı gelen bu şehir, şimdi son derece dağınık, kirli ve bozuktur.” (s.221). Batıyı simgeleyen İstanbul uzamının tasviri için Hüseyin karakterine kullandırılan bu söylem, geçmiş kavramından uzaklaşmaya çalışan bireyin, toplumsal sorunsallar karşısındaki iç çatışmasını eleştirel bir düzlemde dış gerçeklikle bağdaştırarak sonlandırmaya değinmektedir.

2.3.2 Hüseyin Figürünün Kadın İzleğini İç Gerçekliğe Yansıtış Biçimi

Romanda kadın, Kenan ve Hüseyin odak figürleri tarafından ele alınmakta, doğu ve batı uzamlarında toplumsal hayatta kadın figürünün karşılaştığı yargılar iç gerçekliğe aktarılmaktadır. Hüseyin figürü ile kadınlar üzerindeki namus algısına dikkat çekilmekte, dış gerçeklikteki kadın kimliğini iç gerçeklikte kadının toplum yapısındaki yeri ve kadına karşı toplumun tutumu bağlamında irdelenmektedir. Hüseyin İstanbul uzamında bir genelevde karşılaştığı kadına âşık olan, toplumdaki önyargıları önemsemeden sevdiği kadınla bir hayat kurmaya çalışan bir figür olarak karakterize edilmiştir. Genelev, kadın kimliğinin nesneleştirildiği bir uzam olarak eleştirel bir düzlemde toplumsal gerçeklik bağlamında nitelendirilmektedir. Genelev uzamına aynı zamanda namussuzluk damgası vurulmakta, dönemin din yanlısı kesimi tarafından buradaki kadınların günahkâr olduğu ve “taşlanıp kırbaçlanan kadınlar” ifadesinde belirtildiği üzere kadınların günahlarının cezalarını çekmesi gerektiği iddia edilmektedir. “Erzurum’da pek çok gayrimüslimin canına kastettikleri, gizlice içki içilen yerleri ateşe verdikleri, kerhane gibi çalıştırılan evleri bastıkları ve buradaki kadınları saçlarından tutarak sokaklarda sürükledikleri biliniyormuş.” (s.281). Kadın kimliğine uygulanan baskıcı tutum yalnızca toplumsal ve psikolojik açıdan kendini göstermemekte; kadın figürüne karşı fiziksel bir şiddet ve tecavüz de söz konusu olmaktadır. İç gerçekliğe Hüseyin figürünün Melahat’a olan aşkı ile aktarılan namus sorunsalı yalnızca batıda değil doğu kültüründe büyük bir yere sahiptir.

“Namuslu” kadınlar olarak tanımlanan kadınların bile ataerkil düzen karşısında herhangi bir söz hakkı yokken, “namussuz” kadınların yaşamaya haklarının olmadığı düşünülmesi dönem içerisinde sosyokültürel yapıda ön plana çıkartılmaktadır. “Hüseyin,

bir yandan bunu hesaplarken, bir yandan da bu kişilerin kadınları öldürmeden önce tecavüz ettiklerine dair duyduklarını düşünüyordu.” (s.284). Figürlerin düşünceleri üzerinden ifade edilen durum, kadın üzerindeki “kirlilik” unsuruna dikkat çekerek kadınların eril toplum tarafından metalaştırılmasına kanıt olarak gösterilmektedir. Hüseyin figürüne yüklenen işlevle, namus algısının karşısına bir engel çıkartılmakta; modernist bir düşünce tarzıyla toplum eleştirilmektedir. Tarihsel gerçeklik doğrultusunda kadını cinsellik üzerinden değerlendirerek kimliksizleştiren ataerkil bir düzeni iç gerçekliğe aktaran Abdullah Ataşçı, doğu ve batı kültürlerinin kadına yaklaşımlarının özünde aynı olduğu kanısına yapıtında kullandığı eleştirel öğelerle bir kapı aralamaktadır.

3. SONUÇ

Abdullah Ataşçı'nın *Heder Ağacı* adlı romanı, Kenan ve Hüseyin odak figürleri üzerinden iki farklı uzamdaki yapıyı toplumsal gerçeklikle eleştirmektedir. Bu iki figürün toplum yapısını yansıtmak ve romana konu edinilen dönemin dış gerçekliğini kurgusal yaratıcılık kullanarak iç gerçeklikte ön plana çıkarmak için doğu-batı tezatlığından yararlanılarak kimliklendirilmesi, yapıtın toplumu çeşitli izleklerle ele almasını sağlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerini, meşrutiyet öncesi siyasi dengesizliklerin topluma etkisini eleştirel bir düzlemde işleyen roman, tarihsel gerçekliği bir araç olarak kullanarak bugünün dünyası ile ilişkili bir yapıda toplumsal bozuklukları güç, siyaset ve kadın çerçevesinde odak figürlere yüklenen işlevle irdelemektedir.

Doğu uzamının gelenek ve görenekler doğrultusunda şekillenen toplum yapısı Kenan figürüyle iç gerçekliğe aktarılırken kırsal kesimin toplumsal gerçeklikteki temsili ile ilişkilendirilmiştir. Güç ve siyaset izlekleri doğunun sınıflı yapısındaki güç göstergeleri

üzerinden işlenirken, kadın izleği doğu kültüründeki çok eşlilik kavramının kadını değersizleştirilmesi üzerinden değerlendirilmektedir. Dönemin siyasi atmosferi ve kadının toplumdaki yeri “aydın” olarak tanımlanan Hüseyin figürü ile iç gerçekliğe aktarılırken İstanbul uzamıyla batının temsili yapılmıştır. İdeolojik temelli yapılan siyasi ve kadının toplumdaki yerine yönelik eleştiri, kent uzamının toplumsal bozukluklarını ele almakta, kırsal ile arasında tarihsel gerçeklik üzerinden bir bağ kurarak bugünün dünyası ile bağdaştırmaktadır.

Dış gerçeklikteki toplumsal sorunlar, siyasi ve sosyolojik bir altyapıda toplumda kendini göstererek romana konu edinilmiş, güç odaklı ve ataerkil toplumun eleştirel ölçütü toplumsal gerçekliğin aktarılması, “eğitim” etrafında şekillenen toplumun bugünün dünyasında değerlendirilmesi yapılmıştır. Doğu ve batının sentezlenerek bütünleştirildiği romanda farklı bakış açılarının da temelinde bireysellikte buluşarak güce dayalı bir sınıflandırma yapıldığına değinilmiş, bu çerçevede gelişen toplumsal yozlaşmaların da uzam ve zaman fark etmeksizin toplum yapılarında kendini gösterebileceğine değinilmiştir. Bu kapsamda, doğu ve batı arasındaki ince çizgi çizilerek “zamansız” olarak nitelendirilen toplumsal yozlaşmalar, romanın tarihsel gerçekliğiyle boyutlandırılmıştır. Okuyucuyu güç odaklı sınıflı yapının toplum kimliğine zarar verdiği kanısına vardırıan roman, kadın figürünün tarih akışında namus algısıyla eş değer tutulduğu bir düzlemin bugünün dünyasındaki yerinde farkındalık yaratmıştır. İdeolojik bir kıstasta kırsal-kent çatışmasının beraberinde getirdiği güç, siyaset ve kadın konularının içtimai bir düzlemdeki aksayan yanlarına karşı toplumcu yaklaşımın yükümlülüğüne vurgu yapılmıştır.

4. KAYNAKÇA

Ataşçı, A. (2022). *Heder Ağacı*. Everest Yayınları.

Çetinsaya, G. (2016). II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi.

Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies, 47(47), 353-409.

Heder ağacı gücünü iyilik ve kötülük gibi zıtlıklardan alıyor. *Gazete Duvar*. (2022,

Temmuz 29). Erişim adresi <https://www.gazeteduvar.com.tr/abdullah-atasci-heder-agaci-gucunu-iyilik-ve-kotuluk-gibi-zitliklardan-aliyor-haber-1574980> (10.02.2024 tarihinde erişildi.)

Kacıroğlu, M. (2016). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında (1923–1940) Toplumcu-

Gerçekçi Edebiyat Tartışmaları. *ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 27-71.